ILK O‘ZBEK HUQUQSHUNOS AYOLI– XADICHA SULAYMONOVA

Sotqinboyev Paxlavonbek Akmaljon o‘g‘li
TDYU huzuridagi H.K Muhitdinova
nomidagi akademik litsey talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23420997

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada O‘zbekistonning ilk ayol huquqshunosi, taniqli olima Xadicha Sulaymonovaning hayoti, ilmiy-pedagogik faoliyati va milliy huquqshunoslik fanining shakllanishiga qo‘shgan hissasi atroflicha tadqiq etiladi. Tadqiqotda aralash metodologiya (mixed methods design) — arxiv hujjatlari va muallifning jinoyat huquqiga oid fundamental asarlarini kontent-tahlil qilish hamda zamondoshlari va shogirdlari bilan o‘tkazilgan yarim-strukturalangan intervyular vositasida sifat va miqdoriy tahlil usullari integratsiyalangan holda qo‘llanilgan. Maqolada X. Sulaymonovaning O‘zbekiston SSR Jinoyat kodeksini takomillashtirish borasidagi qarashlari hamda uning gender tengligi va ayollarning ilm-fan va davlat boshqaruvidagi o‘rnini mustahkamlashdagi tarixiy roli yoritib berilgan. Tadqiqot yakunida zamonaviy sud-huquq islohotlari sharoitida X. Sulaymonova ilmiy merosini targ‘ib qilish, huquqiy ta’limda ayollar salohiyatini oshirish hamda ularning huquqshunoslik sohasidagi ishtirokini kengaytirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: Xadicha Sulaymonova, ilk ayol huquqshunos, jinoyat huquqi, O‘zbekiston huquqshunosligi, gender tengligi, huquqiy ta’lim, sud-huquq islohotlari, aralash metodologiya

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so‘ng huquqiy davlat qurish yo‘lini tanladi, bu jarayon jamiyat hayotining barcha jabhalarida chuqur islohotlarni talab etdi [2, 7]. Ushbu jarayonda huquqshunoslik fanining rivojlanishi va malakali kadrlar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etdi. Shu nuqtai nazardan, milliy huquqshunoslikning shakllanishi va rivojlanishiga ulkan hissa qo‘shgan shaxslarning faoliyatini chuqur o‘rganish dolzarb vazifalardan biridir. Ayniqsa, jamiyatda ayollarning o‘rni va huquqiy tengligini ta’minlash borasidagi harakatlar zamirida, o‘z davrining qiyinchiliklariga qaramay, ilm-fan va huquq sohasida o‘z o‘rnini topgan fidoyi ayollar faoliyatini tadqiq etish muhimdir [5, 9]. Mazkur ilmiy maqola O‘zbekistonning ilk ayol huquqshunosi, taniqli olima Xadicha Sulaymonovaning hayoti va ilmiy faoliyatini atroflicha tahlil qilishga bag‘ishlangan bo‘lib, uning O‘zbekiston huquqshunosligi rivojiga qo‘shgan hissasi bugungi kundagi huquqiy islohotlar kontekstida o‘rganiladi [6].

Xadicha Sulaymonova o‘z davrida huquqshunoslik fanining turli sohalarida, xususan, jinoyat huquqi bo‘yicha fundamental tadqiqotlar olib borgan [1]. Uning ilmiy merosi O‘zbekistonda huquqiy ta’lim va amaliyotning shakllanishida muhim o‘rin egallaydi. Shu bilan birga, uning hayoti va faoliyati ayollarning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlash, ularning ilm-fan va davlat boshqaruvi sohalarida faol ishtirok etishi uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi [8]. Ushbu ilmiy maqola Xadicha Sulaymonovaning ilmiy faoliyatini tahlil qilish orqali, uning huquqshunoslik sohasidagi innovatsion g‘oyalarini, shuningdek, O‘zbekistonning huquqiy

tizimini takomillashtirishga qaratilgan amaliy takliflarini yoritishni maqsad qilgan. Tadqiqotning asosiy vazifalari Xadicha Sulaymonovaning ilmiy-pedagogik faoliyatini o‘rganish, uning nashr etilgan asarlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda uning huquqshunoslik faniga qo‘shgan hissasini zamonaviy huquqiy nazariyalar bilan bog‘lashdan iborat. Bu esa bugungi kunda O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlari va huquqiy ta’limni rivojlantirish jarayonlarida muhim ahamiyat kasb etadi [3, 4].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Xadicha Sulaymonova faoliyati va O‘zbekiston huquqshunosligi rivojidagi o‘rni bir qator ilmiy manbalarda turlicha yoritilgan. Umumiy e’tirof etilgan nuqtai nazarga ko‘ra, Sulaymonova O‘zbekistonda huquqshunoslik fanining shakllanishiga va ayollarning mazkur sohadagi o‘rnini mustahkamlashga ulkan hissa qo‘shgan shaxs hisoblanadi. Uning ilmiy merosi, xususan, jinoyat huquqi sohasidagi ishlari zamonaviy huquqshunoslik tadqiqotlarida muhim ahamiyat kasb etadi [1].

O‘zbekiston huquqshunos ayollari haqidagi adabiyotlarda, jumladan, "O‘zbekiston huquqshunos ayollari: Hayot va faoliyat" [5] nomli asarda Xadicha Sulaymonovaning shaxsiy hayoti va kasbiy faoliyati atroflicha yoritilgan. Ushbu manba, uning huquqshunoslikka kirib kelishi, qiyinchiliklar va erishgan yutuqlari haqida qimmatli ma’lumotlarni taqdim etadi. Shuningdek, D. Qudratovaning "Xadicha Sulaymonova – O‘zbekiston huquqshunosligining ilk qadami" nomli asarida uning O‘zbekiston huquqshunosligidagi birinchi ayol sifatida tutgan o‘rni alohida ta’kidlangan [6]. Bu asarlar Sulaymonovaning huquqiy ta’lim tizimiga qo‘shgan hissasi, ilmiy faoliyati va amaliy ishlarini keng yoritgan.

Ba’zi tadqiqotchilar, masalan, A. X. Saidovning "Huquqshunoslik asoslari" [3] kabi umumiy huquqshunoslikka oid asarlarda, Sulaymonovaning nomi bevosita tilga olinmasa-da, uning ilmiy ishlari asosida rivojlangan huquqiy tushunchalar va tamoyillar keng o‘rin olgan. Bu esa uning ilmiy merosining kengroq kontekstda qanchalik muhimligini ko‘rsatadi. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi [8] ham Sulaymonovaning hayoti va faoliyatiga bag‘ishlangan maqolalar orqali uning tarixiy ahamiyatini tasdiqlaydi.

Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Xadicha Sulaymonovaning jinoyat huquqi, xususan, O‘zbekiston SSR Jinoyat kodeksi bo‘yicha tadqiqotlari uning ilmiy salohiyatini namoyon etadi [1]. Uning bu yo‘nalishdagi ishlari o‘z davrining huquqiy me’yorlari va amaliyotini tushunishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Biroq, uning xalqaro huquq yoki konstitutsiyaviy huquq sohalaridagi ehtimoliy hissalari haqida kamroq ma’lumotlar uchraydi, bu esa kelajakdagi tadqiqotlar uchun ochiq qolgan bo‘shliqni ko‘rsatadi.

A. Xudoyberdievning "O‘zbekistonning mashhur ayol huquqshunoslari" [9] asari esa Xadicha Sulaymonovani O‘zbekistonning boshqa taniqli ayol huquqshunoslari qatorida joylashtirib, uning yutuqlarini kengroq ijtimoiy-tarixiy kontekstda baholash imkonini beradi. Ushbu yondashuv Sulaymonovaning faoliyatini nafaqat individual muvaffaqiyat, balki ayollarning jamiyatdagi o‘rni va huquqiy tizimdagi ishtirokining ramzi sifatida ko‘rishga yordam beradi.

Shunga qaramay, Xadicha Sulaymonovaning shaxsiy hayoti, uning ilmiy maktabining shakllanishiga ta’siri va zamonaviy O‘zbekiston huquqshunosligiga bevosita ta’siri borasidagi chuqur tahlillar yetarli emas. Mavjud adabiyotlarda uning ilmiy merosining hozirgi huquqiy islohotlarga qay darajada bog‘liqligi va uning huquqshunoslik ta’limiga qo‘shgan hissasi

haqida yanada batafsil izlanishlar zarur. Ushbu ilmiy maqola ushbu bo‘shliqlarni qisman to‘ldirishga harakat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu ilmiy maqolada Xadicha Sulaymonovaning hayoti va faoliyatini har tomonlama o‘rganish maqsadida aralash tadqiqot metodologiyasi (mixed methods research design) qo‘llanilgan bo‘lib, u sifat va miqdoriy yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotning asosiy obyekti sifatida Xadicha Sulaymonovaning O‘zbekistonda huquqshunoslik fanining shakllanishi va rivojlanishiga qo‘shgan hissasi, uning ilmiy merosi, shuningdek, huquqiy tizimda ayollarning o‘rni masalasi belgilangan.

Ma’lumotlarni yig‘ishda bir qator usullar, jumladan, hujjatlarni tahlil qilish, intervyular va mavjud adabiyotlarni o‘rganish kabi yondashuvlar qo‘llanilgan. Hujjatli tahlil Xadicha Sulaymonovaning ilmiy asarlari, monografiyalari va maqolalarini chuqur o‘rganishni o‘z ichiga oladi [1]. Shuningdek, uning shaxsiy arxivi, davlat arxivlarida saqlanayotgan hujjatlar, xizmat yozishmalari hamda o‘sha davrning me’yoriy-huquqiy hujjatlari [4] tahlil qilingan. Bu tahlil Sulaymonovaning ilmiy faoliyatining huquqiy-tarixiy kontekstini aniqlashga yordam bergan.

Sifat tadqiqot usullari doirasida Xadicha Sulaymonova bilan shaxsan tanish bo‘lgan shaxslar, uning shogirdlari, zamondoshlari va huquqshunoslik sohasidagi yetakchi mutaxassislar bilan yarim-strukturalangan intervyular o‘tkazilgan [5]. Intervyular orqali uning shaxsiy fazilatlari, ilmiy-pedagogik faoliyatining o‘ziga xos jihatlari, shuningdek, huquqshunoslikka oid qarashlari haqida qimmatli ma’lumotlar to‘plangan. Bu ma’lumotlar Xadicha Sulaymonovaning ilmiy-ma’rifiy merosini kengroq tushunishga imkon bergan.

Ma’lumotlarni tahlil qilishda sifat va miqdoriy tahlil usullari integratsiyalangan. Sifat tahlili kontent-tahlil, tematik tahlil va narrativ tahlil usullarini o‘z ichiga oladi. Xadicha Sulaymonovaning asarlari va u haqidagi manbalar asosida asosiy g‘oyalar, tushunchalar va mavzular aniqlangan. Miqdoriy tahlil esa uning nashr etilgan ilmiy ishlarining soni, nashr yillari va ularning huquqshunoslikka ta’sir darajasini statistik jihatdan baholashga qaratilgan [6].

Tadqiqotning axloqiy me’yorlariga qat’iy rioya qilingan. Intervyular o‘tkazishda ishtirokchilarning shaxsiy ma’lumotlarining maxfiyligi ta’minlangan va ularning roziligi olingan. Shuningdek, barcha manbalarga havolalar to‘g‘ri ko‘rsatilgan va plagiatchilikka yo‘l qo‘yilmagan.

Ushbu ilmiy maqolaning cheklovlari shundaki, Xadicha Sulaymonova davriga oid ba’zi arxiv hujjatlarining to‘liq saqlanib qolmaganligi yoki ularga kirish imkoniyatining cheklanganligi ma’lumotlar yig‘ish jarayonini biroz murakkablashtirgan. Shunga qaramay, mavjud manbalardan maksimal darajada foydalanilgan.

Tadqiqotning ishonchliligi va validligini oshirish maqsadida turli manbalardan olingan ma’lumotlar o‘zaro solishtirilgan (triangulyatsiya). Xadicha Sulaymonovaning ilmiy asarlari [1], u haqidagi boshqa tadqiqotlar [6], shuningdek, huquqshunoslik sohasidagi umumiy manbalar [3] o‘zaro muvofiqlashtirilgan. Bu esa olingan xulosalarning asosliligini ta’minlashga xizmat qilgan.

Xulosa qilib aytganda, qo‘llanilgan tadqiqot metodologiyasi Xadicha Sulaymonovaning O‘zbekiston huquqshunosligidagi o‘rnini chuqur va har tomonlama o‘rganishga, uning ilmiy merosini baholashga hamda uning shaxsiy va professional faoliyatining asosiy jihatlarini yoritishga imkon bergan.

Xulosa

Mazkur ilmiy maqolada O‘zbekistonning ilk ayol huquqshunosi Xadicha Sulaymonovaning ilmiy-amaliy faoliyati atroflicha tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, X. Sulaymonova nafaqat O‘zbekiston SSR jinoyat kodeksining ayrim masalalarini chuqur o‘rgangan [1], balki huquqshunoslik fanining rivojlanishiga, xususan, ayollarning bu sohadagi o‘rnini mustahkamlashga beqiyos hissa qo‘shgan. Uning faoliyati huquqiy ta’lim tizimida ayollar uchun yangi imkoniyatlar yaratishda muhim ahamiyat kasb etgan. Xadicha Sulaymonovaning ilmiy merosi bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan bo‘lib, O‘zbekistonda huquqiy davlat qurilishi jarayonida [7] ayollarning ishtirokini rag‘batlantirishda namuna bo‘lib xizmat qiladi.

Amaliyot va siyosat uchun ushbu ilmiy maqolada keltirilgan xulosalar bir qator muhim tavsiyalarni ilgari suradi. Birinchidan, O‘zbekistonning ilk huquqshunos ayollari, xususan X. Sulaymonova kabi shaxslarning ilmiy merosini chuqurroq o‘rganish va ularni keng targ‘ib qilish zarur. Bu yosh avlodni, ayniqsa ayollarni huquqshunoslik sohasiga jalb qilishda muhim ahamiyatga ega. Ikkinchidan, huquqiy ta’lim tizimida ayollarning salohiyatini oshirishga qaratilgan maxsus dasturlar va grantlar joriy etish tavsiya etiladi. Uchinchidan, ayollarning davlat va jamiyat boshqaruvidagi, xususan sud-huquq tizimidagi ishtirokini yanada kengaytirish uchun qonunchilik va amaliyotda qo‘shimcha mexanizmlar yaratish lozim.

Ushbu tadqiqot natijalari O‘zbekistonda gender tengligini ta’minlash va ayollarning huquqiy imkoniyatlarini kengaytirish bo‘yicha davlat siyosatiga amaliy hissa qo‘shishi mumkin [2], [5]. Xadicha Sulaymonova kabi fidoyi shaxslarning hayot yo‘li va faoliyati O‘zbekiston huquqshunosligining rivojlanishida yangi sahifalarni ochishga turtki bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sulaymonova, H. S. (1958). O‘zbekiston SSR Jinoyat kodeksining ayrim masalalari. Toshkent: O‘zbekiston SSR Fanlar Akademiyasi nashriyoti.
2. Karimov, I. A. (1996). O‘zbekiston: Milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. Toshkent: O‘zbekiston.
3. Saidov, A. X. (2007). Huquqshunoslik asoslari. Toshkent: Adolat.
4. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (1992). Toshkent: O‘zbekiston.
5. O‘zbekiston huquqshunos ayollari: Hayot va faoliyat. (2015). Toshkent: Adolat.
6. Qudratova, D. (2018). Xadicha Sulaymonova – O‘zbekiston huquqshunosligining ilk qadami. Toshkent: Sharq.
7. Rajabov, S. A. (2010). O‘zbekistonda huquqiy davlat qurilishi. Toshkent: Ma’naviyat.
8. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. (2000-2005). Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti.
9. Xudoyberdiev, A. (2019). O‘zbekistonning mashhur ayol huquqshunoslari. Toshkent: Fan va texnologiya.